

A jogérvényesítés jogszociológiai aspektusai a polgári peres eljárásban

Tézisfüzet

Budapest, 2021

Készítette: dr. Lugosi József

Jogérvényesítés jogszociológiai aspektusai a polgári peres eljárásban

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása (a kutatási hipotézisek meghatározása 1-12.)

A jogszabályi előírások és a jogérvényesítés folyamata között szoros kapcsolat áll fenn. Mire a folyamat a polgári perbeli jogérvényesítés fázisáig eljut, a jogalanyok (egyének) között rendszerint több, különböző fórum adódik a konfliktushelyzet megszüntetésére. Az első lépés a polgári per felé vezető úton mindig valamilyen konfliktushelyzet, érdek-összeütközés, nézeteltérés kialakulása a jogalanyok (egyének) között. Miért alakulhatnak ki konfliktushelyzetek? *Ennek több, különböző oka lehet. Előfordulhat, hogy csak azért, mert nincs az érintett felek között kommunikáció, vagy csak rossz közöttük a kommunikáció.* A kommunikáció elmélete a szociális viselkedés leglényegesebb szabályszerűségeit képes megragadni, és feleletet adni az emberi kapcsolatok fejlődésének és zavarainak égető problémáira.¹

Nem érdektelen annak feltérképezése, hogy a konfliktushelyzetek miért, milyen okokból alakulhatnak ki (1). Ha a konfliktushelyzet már kialakult, szükséges rekonstruálni, hogy a társadalmi közeg milyen megoldást kínál annak rendezésére (2). Milyen a társadalomban kialakult vitakultúra, amelyben a konfliktushelyzeteket is rendezni kellene (3)? A jog előírásai az esetleges konfliktushelyzeteket nagymértékben érintő jogalkotás, a jogérvényesülés, a (bírói) jogalkalmazás és a jogérvényesítés folyamatát is meghatározzák (4). A jogalkotás döntő befolyást gyakorol a jogérvényesülés, a bírói jogalkalmazás és a jogérvényesítés folyamatára is (5). A jogérvényesülés és a bírói jogalkalmazás hat-e a bíróság előtti jogérvényesítés folyamatára is (6)? Mi a kapcsolat a jogalkotás, a jogérvényesülés, a jogalkalmazás és a jogérvényesítés folyamatai között (7)? A jog különböző funkciói (mint a normatív funkció, regulatív-integratív funkció, konfliktuskezelő funkció, policy funkció, represszív funkció, preventív funkció) kérdés, hogy milyen hatással vannak közvetlenül a jogérvényesítésre, illetve közvetett módon a jogalkotás, jogérvényesülés, illetve a bírói jogalkalmazás által a jogérvényesítés folyamatára (8). A jog funkcióiban rejlő eszköztár kiaknázása a jogalkotó kezében van. A jogérvényesítés folyamatának vizsgálata során célul tűztük ki, hogy megvizsgáljuk, vajon a jogérvényesítés folyamatára csak a bírósági szervezet által gyakorolt (institucionalista) hatások vagy egyéb kulturális (kulturalista) hatások (társadalmi környezetből, a társadalmi háttérből, a jogalany (egyén) személyiségéből, családi, iskolai háttérből, neveltetéséből, szocializációjából származó impressziók) is érvényesülnek-e (9). A kutatási hipotézis szerint a jogérvényesítés folyamata sokkal összetettebb annál, hogy pusztán csak a bírósági szervezet (a jogérvényesítés szervezeti terepe) gyakorolna rá bármilyen (be)hatást, befolyást (10). A jogérvényesítés folyamata nem szakítható ki abból a törvényszerűségből, mely szerint a jogalany (egyén) gondolatai [belső – individuum (pszichológia)] és más jogalanyokkal, egyénekkkel (a társadalommal) való kapcsolatai [külső –

¹ BUDA BÉLA: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Harmadik, bővített kiadás. Budapest, Animula Egyesület, 2001. 4.

társadalmi környezet (szociológia)] együtt alakítják a jogérvényesítés folyamatához való viszonyulását. A jogalany (egyén) polgári perbeli magatartását a ténszerűség (a bizonyítékok rendelkezésre állása) és az érzelmi beállítódás (belső hangulati attitűd) egyaránt árnyalhatja. *A jog minden funkciója előfeltevésünk szerint összefüggésben áll azzal az állítással, mely szerint a jog bármely szegmensében, elemében kötődik a jogalanyok közötti konfliktushoz, illetve azok kialakulásának megakadályozásához, vagy ha már kialakult a konfliktushelyzet, annak kezeléséhez, valamint ahhoz a társadalmi közeghez, amelybe az érintett és adekvát konfliktussal terhelt szituáció is beágyazódik.* A jog funkciói között feltételezésünk szerint – amit igyekszünk is a későbbiekben igazolni – közvetlen kapcsolat mutatható ki a jogérvényesítés folyamatának jelenségéhez (11). A jog funkciói a jogalkotásra, a jogérvényesülésre és a bírói jogalkalmazásra gyakorolt hatásuk révén vajon alakító jelleggel tudnak-e hatni a bíróság előtti polgári eljárásjogi jogérvényesítésre (közvetetten vagy közvetlenül), illetve kérdés, hogy kimutatható-e e jelenségek és folyamatok között bármilyen kölcsönhatás. A kutatási hipotézis szerint a konfliktushelyzeteken alapuló jogviták kialakulása csak direkt módon, jogalkotói beavatkozással nem befolyásolhatóak, mert a konfliktushelyzetek kialakulásának az egyénben és a társadalomban mélyen gyökerező okai vannak (12). Kísérletet tettünk de lege ferenda jogalkotó felé irányuló javaslatok megfogalmazásával, hogy milyen intézkedések következtében lehetne a jövőben a konfliktushelyzetek számát mérsékelni.

II. Az elvégzett vizsgálatok rövid leírása, a feldolgozás módszerei

A dolgozat elkészítése során elemeztük a konfliktushelyzetek kialakulásának okait, a vitakultúra kialakulását a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok változása/változatlansága tükrében, a jogalanyok (egyének) részéről fennálló finánciális és intellektuális feltételeket, amelyek a bíróság előtti jogérvényesítés kezdeményezéséhez (a „joghoz való hozzájutáshoz”) szükségesek, valamint a joghoz jutás széleskörű lehetőségeit. A dolgozat tárgyát képezi a polgári per kialakulása körülményeinek vizsgálata, a polgári peres eljárásban érvényesítendő „jog”, „követelés” és „igény” eljárásjogi összehasonlítása és a polgári per jogszociológiai szempontú elemzése. A doktori disszertáció érinti a jogérvényesítés folyamatának – az alkotmányjoghoz kötődő – alaptörvényi garanciáit, a joghoz jutás lehetőségét és a jogérvényesítés költségeit, a joghoz jutás biztosításának személyi feltételeit, bemutatja a polgári pert a bíróság nézőpontja mellett a felperes és az alperes szemszögéből is, szociológiai és pszichológiai, szociálpszichológiai oldalról. A folyamatokat, jelenségeket, tendenciákat, amelyek a dolgozat tárgyát képezik, a korabeli jogszabályi környezetben helyeztük el. Az adott időszak jogszabályi környezete meghatározott társadalmi, gazdasági és politikai körülmények (szükségyszerűségek, szabályszerűségek) hatására alakul(t) ki. A jogérvényesítés folyamatának bírósági aspektusában az a „kettősség” jelenik meg, amely a hivatásos bíró számára a bírósági szervezet által szervezetszociológiai háttérrel biztosít, másrészt a döntés meghozatala közben teljesen önálló (önmagára támaszkodó) hivatásos bíró a társadalom tagjaként megjelenő egyén képében tűnik fel. Vizsgáltuk a dolgozatban a rendszerváltozás után, Magyarországon bekövetkező és végbemenő társadalmi változások hatását a jogérvényesítés folyamatára. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a szocialista időszak milyen vitakultúrát hagyott ránk, és az államszocializmusból örökölt vitakultúrában a rendszerváltás után milyen érdemi változások következtek be. A konfliktushelyzetek típusai a

társadalmi változások, az életkörülmények, élethelyzetek, valamint a jelenségek leírására szolgáló fogalomhasználat, kifejezésmód átalakulása miatt is részben megváltoztak a korábbi államszocialista időszakhoz képest, de bizonyos típusú konfliktusok típusa és elnevezése körében (pl. birtokháborítás, kártérítés, tartozás megfizetése iránti perek vonatkozásában) a korábbiakhoz képest semmilyen változás nem következett be.

A kutatás elsődleges forrását a jogszabályi előírások és a statisztikai adatok, a másodlagos forrását a bírósági határozatok, a harmadlagos forrását a jogirodalom megállapításai, a jogi szakirodalom hivatkozásai képezik. A dolgozat az elméleti megállapításait részben azokat illusztráló ábrákkal, folyamatábrákkal, illetve gyakorlati példákkal igyekszik alátámasztani, az elméletet (jogalkotást, jogirodalmat) és a gyakorlatot (joggyakorlatot) szinkronban, egymással párhuzamosan törekedtünk vizsgálni. A kutatás saját elméleti megállapításai a tényekből, adatokból és információkból levont következtetésekből származnak. A kutatás módszere az elsődleges, a másodlagos és a harmadlagos források, adatok, információk elemzésén, feldolgozásán és azok összevetésén, összehasonlításán alapul (analízis). A dolgozatban több tudományterület (jogszociológia, szociológia, pszichológia, szociálpszichológia, polgári eljárásjog, alkotmányjog, állam- és jogelmélet, jogbölcselet) aspektusai, nézőpontjai is terítékre kerültek, a dolgozat szándékolt célja az interdiszciplináris szemlélet (az interdiszciplinaritás) komplex érvényesítése. A feldolgozás módszerei:

- a társadalmi folyamatok és a jogszabályi környezet változásának időbeli elemzése;
- az adatok feldolgozása, a statisztikai forrásból beszerzett adatokból következtetések levonása;
- az elsődleges, a másodlagos és a harmadlagos jogforrások elhelyezése és beillesztése a saját gondolatok mezőjébe, az elsődleges, másodlagos és harmadlagos jogforrások saját gondolatok alátámasztására és igazolására történő felhasználása;
- az interdiszciplináris szemlélet érvényesítése azon megfontolás alapján, mely szerint a különböző tudományterületek nem képeznek egymással merev és átjárhatatlan határvonalakat, azok kiegészítik egymást, szervesen és kölcsönösen kapcsolódnak egymáshoz. A társadalomtudományhoz tartozó tudományterületek szerves egységet képeznek, azok területei nem választhatóak külön mereven egymástól (pl. az egyéni belső zajló folyamatokat a pszichológia vizsgálja, de a jogalanyokat (egyéneket) érintő, társadalomban zajló események, változások már szociológiai szemüvegen keresztül jelennek meg, ugyanakkor a jogalany (egyén) és a társadalom viszont nem különíthető el egymástól, ezért e két tudományterület sem);²
- a felhasznált statisztikai adatok elemzése, analizálása. A statisztikai adatok mindig a társadalmi folyamatok alakulásának egy adott időpillanatban (időszakban) való megnyilvánulásai formái. Az adatok számokban állnak rendelkezésre, amelyek a

² Az amerikai szociológiai irodalom egyik nagy alakjánál, Talcott Parsons-nál „a motivációs és személyiségstruktúra elméleteinek pszichológiai szintű összekapcsolása a társadalmi struktúra szociológiai elemzésével” párosult. (PARSONS, TALCOTT: *The Prospect of Sociological Theory*. American Sociological Review. Vol. 15/1950, No. 1, 3-16., 9.).

folyamatokban, jelenségekben, tendenciákban lévő „mértékek”, és a „nagyságrendek” meghatározásához egzakt és mérhető segítséget nyújtanak;

- az elméleti síkon való gondolkodás mellett fontosnak tartjuk a vizsgált fogalmakhoz (a jog funkcióihoz) és jelenségekhez, folyamatokhoz ((jog)alkotáshoz, érvényesüléshez, érvényesítéshez)) köthető gyakorlati példákkal még inkább megvilágítani az általunk levont törvényszerűségeket és következtetéseket;
- a rendelkezésre álló tények, információk és adatok alapján saját gondolatok és összefüggések megállapítása. Szilárd elhatározásunk, hogy a saját kútfőből származó megállapításaink mellett a jogirodalmi háttér bemutatása kizárólag kiegészítő, esetlegesen megerősítő funkciót tölt be. Nem célunk, hogy e munka pusztán csak a korábbi tudományos eredmények ismertetését tekintse feladatának.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítása, a hasznosítás lehetőségei

III.a. A tudományos eredmények rövid összefoglalása

1. A jogérvényesítés folyamatát befolyásoló kulturális hatások (társadalmi helyzet, társadalmi környezet, iskolázottság, szocializáció, családi körülmények, anyagi háttér, társas és interaktív társadalmi kapcsolatok, globalizáció, migráció, digitalizáció, világjárvány) figyelembe vétele a jogalkotás jövőbeli irányát is meghatározza de lege ferenda. A társadalomban bekövetkező változások jelzésértékkel bírnak a jogalkotó felé a meglévő struktúrák megváltoztatása, átalakítása irányába. A jogérvényesítés folyamatát formáló kulturális hatások a jogalanyban különböző reakciókat válthatnak ki, a jogalkotó által célzottan elérni kívánt hatás minden jogalanynál más megnyilvánulási formában jelentkezik. A jogalkotás termékének a jogalanyra gyakorolt hatása az adott, vizsgált időpillanatban előre mértékben kiszámíthatatlan és előre nem látható.

2. A bíróság előtti jogérvényesítés fizikai és szervezeti terepét jelentő bírósági szervezet éves állami (kötségvetési) támogatása az állam teljes, adott évre vonatkozó költségvetésében, az állam bíróságoknak szánt szerepét, helyzetét, súlyát fejezi ki, részben az állami szervezetrendszeren, az államszervezeten belül, részben pedig az igazságszolgáltatási szervezetrendszerben is. Ha a bíróságra érkező ügymennyiség a magánjogi jellegű jogviták számarányában bizonyos időintervallum alatt stagnál, és a bíróságok állami, költségvetési támogatása nominális értéken nem változik, az állam a bírósági ügymennyiséget nem a költségvetési támogatás növelésével kívánja csökkenteni. A digitalizáció térnyerése a bíróság, mint fizikai értelemben vett helyszín, munkaszervezet előtti, főszabály szerint nyilvános tárgyalás szerepének jelentős mértékű újragondolásához és újraértelmezéséhez is vezet.

3. A konfliktushelyzet társadalmi mozgatórugóinak feltárása fontos szempont a jogérvényesítés folyamatának megértésében, az ahhoz vezető út (folyamat) szakaszainak, lépcsőfokainak feltárásában. Vannak olyan élethelyzetek, amikor a konfliktushelyzet kialakulása megelőzhető, ezen okoknak a feltárása a későbbi jogalkotás tekintetében is hasznos információval szolgálhat. A konfliktusok pontos okainak felderítése, kialakulásuk esetleges megelőzése a jogalkotó

számára is lényeges információ a jövőbeli (de lege ferenda) jogalkotás nézőpontjából. A konfliktushelyzetek megoldásának gyakorlati tapasztalatai a jelenben a jogalkotó számára is lényeges információt jelentenek, amely a későbbi, jövőbeli jogalkotás során felhasználható. A konkrét polgári perben a jogalany perbeli igényérvényesítését befolyásoló helyzetét mindig két körülmény: **a.** az objektív tényhelyzet (értelem) és **b.** a szubjektív tudatállapot (érzelem) határozza meg. *Az objektív tényhelyzet a fennálló lehetőséget, a szubjektív tudatállapot a meglévő adottságokhoz való érzelmi viszonyulást írja le.* Az objektív és a szubjektív elemek aránya a fél tudatában a perbeli magatartására is nagymértékben befolyást gyakorolhat.

4. A kialakult konfliktushelyzet mindenkori rendezésében a társadalomban a kialakult, az adott időszakban elterjedt vitakultúra színvonala meghatározó. A vitakultúra fejlettsége fordított arányban áll a polgári peres eljárások kezdeményezésének gyakoriságával. *Minél fejlettebb tehát az adott társadalomban a vitakultúra, annál kisebb a valószínűsége a polgári peres eljárások kezdeményezése gyakoriságának.* A jogalkotó számára jogpolitikai célkitűzés lehet annak kimondása, hogy a bíróság csak a legvégső esetben legyen a jogérvényesítés terepe, ennek rögzítése esetében viszont a jogalkotó számára széles skála kínálkozik a konfliktushelyzet kialakulásától a jogvita bíróságra kerüléséig, hogy a társadalmat (oktatás, nevelés, jogalkotás révén) felkészítse a konfliktushelyzetek megoldására. A társadalom (jogalkotó) érdekében áll, hogy a konfliktushelyzet kialakulása és a polgári peres eljárások kezdeményezése közötti fázis, szakasz legyen a konfliktushelyzetben érintett jogalanyok közötti vitatkozás, konfliktusfeloldás terepe, és a bírósági előtti konfliktusfeloldás, a fokozatosság elvének figyelembe vétele mellett már csak ultima ratio-ként funkcionáljon.

5. A jogkereső közönség joghoz jutásának biztosítása, a bírósághoz fordulás jogának a jogalanyok számára történő lehetővé tétele nemcsak az anyagi (financiális), illetve szakmai (intellektuális) segítség nyújtását, támogatás kialakítását jelenti számukra. A joghoz jutás biztosításában a keresetindításkor fizetendő eljárási illeték mértéke, összege, illetve a költségkedvezmények (pártfogó ügyvédi támogatás, jogi segítségnyújtás) köre, igénybevételek lehetősége általában ellentétes hatást gyakorol. A joghoz jutás biztosításához a keresetindításkor fizetendő alacsony összegű eljárási illeték, míg a széles körben biztosított, könnyen igénybe vehető költségkedvezmények (pártfogó ügyvédi támogatás, jogi segítségnyújtás) jelentik a legkedvezőbb külső feltételeket. *A joghoz való hozzájutást biztosító jogszabályi feltételek alapján a joghoz való hozzájutáshoz három kategóriát különböztettünk meg: 1. a joghoz való hozzájutás korlátozott mértékű; 2. a joghoz való hozzájutás átlagos mértékű és 3. a joghoz való hozzájutás széleskörű lehetőséget biztosít.* A joghoz való hozzájutás biztosításában az eljárási illeték összege és a jog igénybevételek lehetősége között egyenes arányosság, míg a költségkedvezmények (pártfogó ügyvédi támogatás, jogi segítségnyújtás) köre, terjedelme, igénybevételek lehetősége között fordított arányosság áll fenn. A joghoz jutás, a bírósághoz fordulás jogának biztosítása ezen feltételeken kívül azt is kell, hogy jelentse, hogy a jog általi formakényszer a kérelem előterjesztésére vonatkozó nyomtatványok használata körében ne zárja el a jogalanyokat (egyéneket) a bíróságtól, a formanyomtatványok kötelező és ugyanakkor bonyolult, nehezen értelmezhető jellege miatt (az Access to Justice ténylegesen érvényesülhessen). *Amíg az adott konfliktusrendező mechanizmus nem ír elő teljes körű ügyvéd-kényszert, a jogalkotó túlságosan szigorú alaki feltételeket nem támaszthat a jogkereső*

közönséggel szemben az eljárás kezdeményezésére szolgáló formanyomtatványok kitöltésével, értelmezésével összefüggésben.

6. A jogérvényesítés folyamatának valamennyi belső aspektusból (felperes, alperes, bíróság) való feltárása a jogalanyok oldaláról a személyes motívumok, szándékok, törekvések, míg a bíróság oldalán a szervezet-szociológiai háttér és az igazgatási, a hierarchián belüli pozíciók meghatározásával, feltérképezésével áll összefüggésben (konfliktusok okai – a konfliktuskezelés bírósági eszközei). A jogérvényesítésben szereplő felek eltérő nézőpontjai a hatályos jog alkalmazásának, érvényesülésének hasznossága, hasznosulása tekintetében is tanulságosak lehetnek. A jogalkotó számára a jogérvényesítés folyamatának hatékonysága, időszerűsége a jogérvényesítést szabályozó jogszabályi környezet hasznára, hasznosságára, megfelelőségére is rámutathat.

7. A jogérvényesítés folyamatát nemcsak a bírósági szervezet keretei közötti hatások, hanem a társadalomban érvényesülő kulturális hatások is meghatározzák. A magánjogi jogvitában eljáró bíró csak a jogszabályi előírásoknak van alávetve, de ugyanakkor ő is a társadalom tagja, a társadalomban érvényesülő impressziók őt is érik, azok rá is hatnak. *A jogát érvényesítő jogalany (egyén) a társadalom tagja, a jogvitát elbíráló bíró szintén a társadalom tagja, de ugyanakkor az ügyben eljáró bíró a bírósági igazgatási szervezet része is (ez az eljáró bíró kettős szerepköre).* A polgári peres jogvitában eljáró bíró a szervezet révén az állam képviselője, de személyében (személyiségében, individuumában) mindazonáltal a társadalom tagja, hasonlóan az előtte félként megjelenő jogalanyhoz (egyénhez). A társadalomban bekövetkező változások a jogalanyt (egyént) is befolyásolják, amely kiterjed a jogalany (egyén) bíróság előtti magánjogi jogvitában a keresetindítást kezdeményező szokásaira is. A társadalomban bekövetkező változások – mint annak tagjait – egyformán érintik a jogalanyt (egyént), a bíróságot és az ítélkező bírót is.

A dolgozatban megfogalmazott hipotézisekre (1-12.) adott válaszok (tézisek)

1. Teljeskörűen nem határozható meg, hogy az adott helyzetben és az adott pillanatban, meghatározott helyen miért alakulnak ki az egyének (jogalanyok) között konfliktushelyzetek.

2. A jogalkotó határozza ugyan meg a jogszabályi környezetet a konfliktushelyzetek rendezésére, de a jogalany (egyén) felelőssége, hogy ezek az információk eljutnak-e hozzá, vagy él-e a jogszabályok által a konfliktus megoldása érdekében a felkínált lehetőségekkel.

3. A vitás, konfliktusos helyzetek rendezése iránt az elmúlt – rendszerváltást követő – évtizedekben, Magyarországon születtek jogszabályi előírások (intézkedések), az élet minden területen való felgyorsulása azonban számos új konfliktushelyzetet teremt(het), és a bíróság előtti polgári peres ügyek számában átfogó időintervallum (1990–2020) áttekintése alapján tartósan (tendenciaszerűen) érdemi csökkenés nem mutatkozik.

4-7. A jogalkotás folyamata határozza meg jelentős mértékben a jog érvényesülését, a jogalkalmazás és a jogérvényesítés folyamatát is. A jogérvényesülés és a bírói jogalkalmazás folyamata önmagában is kihatással van a bíróság előtti jogérvényesítés folyamatára. A

jogalkotás, a jogérvényesülés, a jogalkalmazás és a jogérvényesítés folyamatai kölcsönösen összefüggenek egymással, és azok kölcsönösen is hatnak egymásra.

8-9. Elemzésünk szerint a társadalomba beágyazott jogérvényesítés folyamata nem szakítható ki az őt körülvevő társadalmi közegből, társadalmi környezetből. A bíróság előtti magánjogi jogérvényesítés folyamatában mind a „bíróság”, mind pedig az „eljáró bíró” is a társadalom szerves részét képezi, a folyamat és annak főszereplője a maga teljességében a közösségen belüli kulturális és társadalmi hatások oldaláról ragadható meg.

10. A jog dolgozatban vizsgált valamennyi funkciója kapcsolódik a konfliktushelyzetek kialakulásához vagy annak rendezéséhez és a bíróság előtti jogérvényesítés folyamatához is. A joghoz kapcsolt funkciókhoz a jogalanyban (egyénben) valamilyen irányú, töltetű érzelmi viszonyulás alakul ki, amely a jog adott funkciójának társadalmi hatékonyságát vagy annak hiányát (hatástalanságát) jelzi.

11. Következtetésünk szerint a jog funkciói a megalkotott jogot érintő – a társadalom vagy annak tagja(i) általi – visszajelzés folytán közvetlenül hatnak a jogalkotóra, a jogérvényesülés folyamatát annyiban érintik, amennyiben a jogalany (egyén) a megalkotott jogot önként „elfogadja” és követi, a bíróság előtti jogérvényesítést pedig az e tekintetben is biztosított jogszabályi lehetőségek révén közvetlenül befolyásolja. A folyamatok között álláspontunk szerint a közvetlen kapcsolat kimutatható, mert a jogalkotás követi a társadalmi változásokat, az ennek hatására megszülető jogszabály (norma) a társadalom döntő többsége számára normatív erővel bír (a jog érvényesülése), a jogalkotást érintő társadalmi változás pedig a bíróság előtti jogérvényesítés folyamatában az új vagy módosított jogszabály formájában a gyakorlati bírói jogalkalmazás során, a polgári peres eljárásban csapódik le (vö. → 4-7.).

12. A későbbiekben esetlegesen jogvitává alakuló konfliktushelyzetek száma a jogalanyok (egyének) jogkövető magatartása és az érintett féllel szemben ugyanilyen hozzáállás, magatartás tanúsításának feltételezése esetén (tudva azt, hogy ő is jogkövető magatartást fog tanúsítani) érzésünk szerint szinten tartható, talán mérsékelhető. Nézetünk szerint a konfliktushelyzetek pusztán csak jogalkotással nem szüntethetők meg, de a – közoktatásban,³ a tantervben meghatározott jogi ismeretek elsajátítása mellett – jogalkotással a konfliktushelyzetek megoldásának kultúrája fejleszthető, és a konfliktushelyzetek száma is csökkenthető. A jogalkotó számára e tárgyban a konkrét, de lege ferenda javaslatok négy pontban megfogalmazásra kerültek.

III.b. A tudományos eredmények hasznosítása, a tudományos eredmények hasznosításának lehetőségei

1. A kutatás egyik eredménye (konklúziója), hogy már gyermekkorban szükség van arra, hogy a konfliktusok kezelését, a konfliktusok feloldását a gyermekek is megkíséreljék az egymás közötti személyes kapcsolataikban. Ezért szükséges a konfliktuskezelés technikájának

³ Ld. BADÓ ATTILA: *Jogismeret a közoktatásban*. Iskolakultúra. 2015/7-8.sz. 94-101., 100.; VISEGRÁDY ANTAL: *Államszervezési feladatok és kormányzati kihívások*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020, 137. H. SZILÁGYI ISTVÁN: *Kísérlet a magyar jogtudat-kutatások elméleti és módszertani kérdéseinek áttekintésére*. MTA Law Working Papers. 2020/12. sz. 1-30., 8.

bevezetése külön oktatási tárgy keretében az alap-, illetve a középfokú nappali tagozatos iskolarendszerű képzésben. Ezen törekvésnek az az elsődleges célja, hogy a jogalanyok tudatossága és intelligenciája erősödjön a konfliktushelyzetek kezelése, rendezése, megoldása körében. A megfelelő életkorban lenne szükséges elkezdni a konfliktushelyzetek kezelésének elsajátítását, hogy a gyermek szocializációjának, fejlődésének részévé válják. Az iskolai oktatásnak a kommunikáció fejlesztését, javítását, gördülékennyé válását is tanítani kell, mert a megfelelő kommunikáció mindig egy alkalmas eszköz lehet a nézeteltérés elsimítására.

2. A jogalkotónak a jövőben – meggyőződésünk szerint – tudatosan a konfliktusfeloldás fokozatos, egymásra épülő lépéseinek kialakítására kell törekednie a jogvita bíróságra kerülését megelőzően (1. kötelező egyeztetés személyesen vagy képviselők által a felek között; 2. közvetítő (mediátor) igénybevétele, amely a felek tárgyalásának hivatalos jelleget kölcsönöz; 3. bíróság), amelyben csak a folyamat végső fázisa lehet a bíróság, és csak akkor, ha a jogvitát azt megelőzően nem sikerült a feleknek maguk között rendezni. Ebbe a folyamatba illeszkedik azon jogszabályi előírások megalkotása vagy a meglévő előírások ismeretének tudatosítása, amelyek a polgári peres eljárás előtti konfliktuskezelési technikákat bevezetik a jogrendszerbe, vagy a már meglévő mechanizmusokat preferálják, azokat népszerűsítik, hasznosságukat erősítik.

3. A polgári perek számarányának áttekintése (1990–2020 között) a bíróságok éves költségvetésére vonatkozó adatok elemzése által és az állam adott évre eső összes költségvetési kiadásainak tükrében képet ad a polgári peres eljárás társadalomban való népszerűségéről, elterjedtségéről. A hazai központi költségvetés kiadási oldalának emelkedése és a bíróságokat érintő központi költségvetési támogatás emelkedése azt a tendenciát tükrözi, hogy *a vizsgált időszakban a bíróságok igazságszolgáltatási szervezetben betöltött súlya, szerepe jelentősen, lényegesen nem változott*. A Pp. esetleges módosítása, az új Pp. megalkotása és a bírósági ügyek számarányának alakulása olyan konklúziók levonására adhat alapot a jogalkotó számára, amely a jogérvényesítés folyamatát érintő jogalkotást is befolyásolja.

4. A bírói jogalkalmazás eredményei a jogérvényesítés folyamatát érintő jogalkotás irányát is meghatározzák. A bírói joggyakorlat a jogszabály gyakorlati alkalmazása során önálló jogfejlesztő szerepe mellett a jogalkotás Pp.-t érintő jogalkotási tendenciájára is kihatással bírhat (jogszabály módosítása, esetleg új jogszabály megalkotása). A jogérvényesítés aktuális tapasztalatai nemcsak az eljárás polgári peres fázisában, hanem a jogérvényesítés bíróság előtti kezdeményezésével, a keresetlevél benyújtásával (formanyomtatványok használatával, költségkedvezmény alkalmazásának gyakorlati tapasztalataival) kapcsolatban is orientálja a jogalkotót.

A jogalkotó felé megfogalmazott de lege ferenda javaslatok

1. A „konfliktuskezelés” mint tananyag kötelezővé (erősen ajánlottá) tétele az általános iskolai és a középiskolai oktatásban. Ennek keretében a gyermekek számára a kommunikációt segítő technikák elsajátítását segítő ismeretek átadása. A kommunikáció, a másik személyhez való út megtalálásának fejlesztése, mert gyakorlati tapasztalatunk szerint a kapcsolatteremtés, a beszélgetés a konfliktushelyzetek feloldásának természetes és elsődleges módja. Ennek körében az oktatás keretében gyakorlatok, esetek alapján a konfliktushelyzetek interaktív

elemzése. Mindezen törekvések és elvek megvalósításához a jogszabályi keretek kidolgozása a jogalkotó felelősségi köre.

2. Az általános iskolai és a középiskolai oktatás rendjében a felek közötti magánjogi jogviszonyok körében tartandó oktatás keretében a „körültekintő, felelősségteljes és gondos eljárás” gondolkodásmód elsajátítása a mindennapi életben nem egyedi jelleggel előforduló megállapodások, szerződések megkötése előtt, valamint a „már létrejött megállapodások teljesítése iránti szándék, bizalom erősítése” irányába mutató gondolkodásmód és oktatási tevékenység kialakítása. Ezen ismeretek átadása akár „a jogi ismeretek” elnevezésű, a tantervben szereplő, kötelező (erőteljesen javasolt) tantárgy keretében is sor kerülhetne. Ezen elképzelés jogszabályi háttérének megteremtése a jogalkotó részéről.

3. Bizonyos pertípusokban (szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése, kapcsolattartás szabályozása, házasság felbontása) a peres eljárás megindítását megelőzően a közvetítői eljárás kötelező igénybe vétele, adott esetben a bíróság előtt is (akár bírósági közvetítés formájában, de a bíróságtól független, hagyományos formában is), minimális mértékű eljárási illeték megfizetése mellett, nemperes eljárás keretében.⁴ A közvetítői eljárás eredménytelensége esetében – ha a közvetítő elé vitt kérdés rendezése az ő közreműködésének igénybe vétele után még változatlanul aktuális – következhetne a következő fázis, a bíróság előtti polgári peres eljárás, ellenkező esetben már létrejöhetne a közvetítő előtt a megállapodás, és így polgári perre sem kellene, hogy sor kerüljön. Az ehhez szükséges jogszabályi környezet kidolgozása a jogalkotó feladatát jelentené.

4. A konfliktusban érdekelt felek között közvetítőkre vonatkozó képzésben szakirányú (nemcsak bármilyen) főiskolai-, illetve egyetemi diploma előírása (a hatályos jogszabályi előírás Kötv. 5. § (1) bek.), annak érdekében, hogy a közvetítő előtti eljárásnak is legyen súlya, és szakmailag is a legrátermettebb személyek lássák el ezt a feladatot. A közvetítői tevékenység gyakorlásához a meglévő alapidiploma mellett álláspontunk szerint nem megfelelő szakképesítés egy tanfolyam elvégzése (I. alapismeretek; II. módszertani ismeretek; III. gyakorlati ismeretek).⁵ Jelenleg Magyarországon 70 órás, háromnapos képzés alapján már közvetítővé, mediátorrá lehet válni.⁶ A kialakítandó cél: a mediációt érintő valódi szakmai képzés kialakítása, a közvetítői tevékenység gyakorlásához szakirányú diploma (pszichológus, szociálpszichológus) megkövetelése. Az ezirányú cél megvalósítása érdekében történő jogalkotói törekvések formába öntése.

⁴ A bírósági és a hagyományos mediáció összehasonlítását és a mediáció alkalmazásának a lehetőségeit a bírósági eljárásban ld. GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA: *Mediáció az igazságszolgáltatásban – családjogi specialitások*. PhD értekezés. Szeged, 2008. 129-136. (http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/873/1/Nagy_Marta_ertekezés.pdf 2021. 09.18.).

⁵ KÖZÉP-EURÓPAI MEDIÁCIÓS INTÉZET: *KEMI mediátor képzés (2021 ősz)*.

<https://www.kemi.hu/esemenyek/kepzesek-1/kemi-mediator-kepzes-2021-osz.html> (2021.08.25.).

⁶ MEDIATOROKTATAS.HU: *Mediátor képzések*.

https://www.mediatoroktatas.hu/mediatorkepzes/?gclid=CjwKCAjw1JeJBhB9EiwAV612y_ETGExaP2QHS9paVwtfheOLHyE8j-6zpi0Ok6UeihQaInNQX14lrRoCT5IQAvD_BwE (2021.08.25.).

Felhasznált irodalom

1. BUDA BÉLA: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Harmadik, bővített kiadás. Budapest, Animula Egyesület, 2001.
2. PARSONS, TALCOTT: *The Prospect of Sociological Theory*. American Sociological Review. Vol. 15/1950, No. 1.
3. BADÓ ATTILA: *Jogismeret a közoktatásban*. Iskolakultúra. 2015/7-8.sz.
4. VISEGRÁDY ANTAL: *Államszervezési feladatok és kormányzati kihívások*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020.
5. H. SZILÁGYI ISTVÁN: *Kísérlet a magyar jogtudat-kutatások elméleti és módszertani kérdéseinek áttekintésére*. MTA Law Working Papers. 2020/12. sz.
6. GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA: *Mediáció az igazságszolgáltatásban – családjogi specialitások*. PhD értekezés. Szeged, 2008. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/873/1/Nagy_Marta_ertekezes.pdf (2021.08.02.).
7. KÖZÉP-EURÓPAI MEDIÁCIÓS INTÉZET: *KEMI mediátor képzés (2021 ősz)*. <https://www.kemi.hu/esemenyek/kepzesek-1/kemi-mediator-kepzes-2021-osz.html> (2021.08.25.).
8. MEDIATOROKTATAS.HU: *Mediátor képzések*. https://www.mediatoroktatas.hu/mediatorkepzes/?gclid=CjwKCAjw1JeJBhB9EiwAV612y_ETGExaP2QHS9paaVwtfheOLHyE8j-6zpi0Ok6UeihQalNQXI4lrRoCT5IQAvD_BwE (2021.08.25.).

Sociological Aspects of Law Enforcement in Civil Litigation –

I. Brief summary of the research task (definition of research hypotheses 1-12.)

There is a close connection between legal regulations and the law enforcement process. By the time the process reaches the phase of civil litigation, there are usually several different ways between the legal entities (individuals) to resolve the given conflict situation. On the road to civil litigation the first step is always the development of some kind of a conflict situation, conflict of interest or disagreement between legal entities (individuals). Why do conflict situations evolve in the first place? *There can be several different reasons. It can either happen because there is no communication between the parties involved or the communication is poor.* The theory of communication is able to grasp the most essential regularities of social behavior and can provide answers to the burning problems of the development and disruption of human relationships.¹

It is not irrelevant to map why and for what reason conflict situations can arise (1). Once the conflict situation has already developed, it is necessary to reconstruct what types of solution the social medium provides to resolve it (2). How does the culture of debate in the given society look like in which conflict situations should be resolved (3)? The rules of law also define the process of legislation, law enforcement and (judicial) application, which have a significant impact on potential conflict situations (4). Legislation also has a decisive influence on the process of justice, judicial application and law enforcement (5). Does justice and the application of judicial law also affect the process of enforcement before courts (6)? What is the relationship between the processes of legislation, justice, law enforcement and enforcement (7)? The question is how the various functions of law (such as the normative function, the regulatory-integrative function, the conflict management function, the policy function, the repressive function, the preventive function) impact directly law enforcement and indirectly legislation, justice and law enforcement through judicial application. (8). Exploiting the possibilities present in the functions of law is in the hands of the legislator. When examining the law enforcement process we aimed at finding out whether the enforcement process was only influenced by effects originating from court (institutionalist) processes or was it also influenced by other cultural (culturalist) elements (social environment, social background, personality of the legal entity, family, other impressions from school background, upbringing and socialization) (9)? According to the research hypothesis, the process of law enforcement is much more complex than that only the judicial organization (the organizational field of law enforcement) would have any (influence) on it (10). The process of law enforcement cannot be interrupted from the regularity according to which the thoughts of the legal entity (individual) [internal - individual (psychology)] and its relations with other legal entities, individuals (society) [external - social environment (sociology)] form the attitude towards the process of justice together. The (individual's) behavior of the legal entity with regards to civil litigation

¹ BUDA, BÉLA: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei [The regularities of direct human communication]*. Budapest, Animula Association. Third, extended edition. 4/2001.

can be influenced by both factuality (availability of evidences) and emotional attitude (internal mood attitude). *All the functions of the law are presumably related to the statement that in any segment or element law it is related to the conflict between the legal entities or to the prevention of their formation, or if a conflict situation has already arisen, to its management and to the social environment where the adequate conflict-laden situation is embedded.* As far as we are concerned, among the functions of law, which we will try to prove later, there is a direct connection with the phenomenon of the enforcement process (11). Can the functions of law, through their impact on legislation, the administration of justice and the application of judicial law, have a formative effect on the enforcement of civil procedural law before a court (directly or indirectly) and whether can any interaction between the phenomena and processes be discovered. According to the research hypothesis, the formation of legal disputes based on conflict situations cannot be influenced only and directly by legislative intervention because the development of conflict situations have deep-rooted reasons in the individual and in the society as well (12). We made an attempt to formulate proposals *de lege ferenda* to the legislator regarding what measures could be taken to reduce the number of conflict situations in the future.

II. Brief description of the assessments undertaken, methods of processing

During the preparation of the dissertation we analyzed the causes of conflict situations, the development of the culture of debate in the light of changing / unchanged social, economic and political conditions and the financial and intellectual conditions of legal entities (individuals) which are necessary to initiate enforcement of law before courts. We also examined the wide possibilities of access to law. The subject of the dissertation is the examination of the circumstances of the formation of civil lawsuit, the procedural comparison of the “right”, “demand” and “claim” to be enforced in a civil lawsuit, and the sociological analysis of civil lawsuit. The doctoral dissertation discusses the constitutional guarantees of the process of law enforcement - related to constitutional law -, as well as examines the possibility of access to justice and the costs of enforcement, the personal conditions for ensuring access to justice, and last but not least, beside the aspects of the court presents civil lawsuits from the aspect of the plaintiff, the defendant, from social and psychological point of view. The processes, phenomena and tendencies that are the subject of the dissertation are placed in contemporary legal environment. The legal environment of the given period was formed as a result of specific social, economic and political circumstances (necessities, regularities). In the judicial aspect of the process of law enforcement such “duality” prevails that provides the professional judge with the sociological background of the judicial organization, on the other hand, a fully independent (self-reliant) professional judge appears as a member of society when the decision is being made. In the dissertation we also examined how the social changes occurring and taking place in Hungary after the change of regime impacted the process of law enforcement. We were curious about the culture of debate that we inherited from the socialist period and how it was changed after the change of regime. The types of conflict situations have also partially changed compared to the previous state socialist period due to social changes, living conditions, life situations and the use of terms and expressions to describe the phenomena, however, with regards to certain other types and names of conflicts (eg. trespass, compensation, debt payment) no change has taken place compared to the past.

The primary source of the research is formed by legal regulations and statistical data, the secondary source is based on court decisions, while the tertiary source is based on the findings and reference of special literature. The dissertation tries to support the theoretical findings partly with illustrations, flowcharts and practical examples; we tried to examine the theory (legislation, legal literature) and the practice (legal practice) synchronously, in parallel with each other. The research's own theoretical findings are derived from conclusions drawn from facts, data and information. The research method is based on the analysis, processing and comparison of primary, secondary and tertiary sources, data and information. Aspects and perspectives of several disciplines (legal sociology, sociology, psychology, social psychology, civil procedure law, constitutional law, state and legal theory, jurisprudence) were also discussed in the dissertation, the intended aim of the dissertation is the justification of interdisciplinary approach. Methods of examination:

- temporal analysis of social processes and changes in the legal environment;
- processing the data, drawing conclusions from the data obtained from statistical source;
- placing and inserting primary, secondary and tertiary sources of law in the field of own thoughts, using primary, secondary and tertiary sources of law to support and justify one's own thoughts;
- validation of the interdisciplinary approach based on the presumption that the various disciplines do not form rigid and impermeable boundaries but rather they complement each other and are interrelated. Disciplines belonging to social sciences form an organic unit, their fields cannot be separated from each other (e.g. processes within the individual are examined by psychology but at the same time events and changes in society affecting legal entities (individuals) are already reflected through sociological glasses), on the other hand, legal entities (individuals) and society are inseparable, as well as these two disciplines;²
- examination and analysis of statistical data. Statistical data is always the manifestation of social processes at a given point of time (period). Data is available in form of numbers which provide exact and measurable assistance in the determination of „measures” and „magnitudes” with regards to processes, phenomenon and tendencies.
- in addition to thinking on a theoretical level, we consider it important to shed even more light on the regularities and conclusions with practical examples related to the examined concepts (functions of law) phenomena and processes (law (creation, enforcement, enforcement));
- establishing own thoughts and connections based on the available facts, information and data. It is our firm determination that, in addition to our very own findings, the presentation of the

² One of the great figures in American sociological literature, Talcott Parsons coupled “the psychological connection of the theories of motivational and personality structure with the sociological analysis of social structure”. (PARSONS, TALCOTT: *The Prospect of Sociological Theory*. American Sociological Review. Vol. 15/1950, No. 1 3-16., 9.).

legal literature serves only an additional, possibly confirmatory function. It is not our intention to make this work a mere presentation of previous scientific findings.

III. Brief summary of the scientific results, their utilization, the possibilities of utilization

III.a. Brief summary of scientific results

1. The consideration of cultural effects influencing processes of law enforcement (social situation, social environment, education, socialization, family circumstances, financial background, social and interactive social relations, globalization, migration, digitization, pandemic) also determines the future direction of legislation *de lege ferenda*. Changes taking place in society have a signal value towards the legislator with regards to changing and transforming the existing structures. Cultural effects that shape the process of law enforcement can provoke different reactions in various legal entities, the effect that the legislator wants to achieve in a targeted way might manifest in a completely different form in each legal entity. The impact of the product of legislation on legal entities at the given time is completely unpredictable and not visible.

2. The annual state (budget) support of courts - representing the physical and organizational field of the enforcement of law before courts - in the total budget of the state for a given year expresses the role, position and weight of courts partly in the state organization system within the state organization and partly in the judicial system as well. If the volume of cases coming to court stagnates in the number of private law disputes over a certain period of time and the state budget support of the courts does not change in nominal terms, the state does not intend to reduce the court volume by increasing budget support. The rise of digitization will also lead to a significant rethinking and reinterpretation of the role of the court with the court being a venue in the physical sense, as well as having the role of public trial as general rule before a work organization.

3. Exploring the social driving forces of conflict situations is an important aspect in understanding the process of law enforcement and in exploring the stages and steps of the path (process) leading to it. There are situations in life where conflict can be prevented, and exploring these causes can also provide useful information for future legislation. Exploring the exact causes of conflicts and the possible prevention of their formation is also important information for the legislator from the point of view of future (*de lege ferenda*) legislation. Practical experience in resolving conflict situations is also important information for the legislator, which can be used in future legislation. In a specific civil lawsuit, the situation of the legal entity influencing the enforcement of the lawsuit is always determined by two circumstances: **a.** the objective factual situation (reason) and **b.** the subjective state of consciousness (emotion). *The objective factual situation describes the existing possibility, while the subjective state of consciousness describes the emotional attitude towards the existing skills.* The ratio of objective and subjective elements in the mind of the party can also have a great influence on the conduct of proceedings.

4. The level of debate culture that has developed and spread in a given society in a given period is decisive in the settlement of conflict situations. The development of debate culture is inversely proportional to the frequency of initiating civil litigation. *Thus, the more developed the debate culture in a given society is, the less likely it is that civil litigation will be initiated.* It may be a legal policy objective for the legislator to establish that the court should be the field of enforcement as a last resort, however, in order to establish this, the legislator has a wide range of possibilities to prepare societies to solve conflict situations (society, education, legislation) until the case reaches the court. It is in the interest of the society (legislator) that the phase between the emergence of a conflict situation and the initiation of civil litigation should be the ultimate dispute resolution between legal entities involved in the conflict situation, and court resolution, taking the principle of gradual approach into account, should only function as *ultima ratio*.

5. Ensuring that the right-seeking public has access to justice, the right of legal entities to apply to the courts not only means providing financial (financial) or professional (intellectual) assistance and establishing support for them. In ensuring access to justice, the degree and amount of procedural fee to be paid at the time of bringing an action, as well as the scope of cost reduction (probationary legal aid, legal aid) and the possibility of using them usually have adverse effect. In order to ensure access to justice, the low procedural fee to be paid at the time of bringing an action, while the widely provided, easily available cost reductions (probationary legal aid, legal aid) are the most favorable external the possibility of using them usually has the opposite effect. To ensure access to justice, low procedural fee is payable at the time of bringing an action, as well as widely and easily available cost reductions (probationary legal aid, legal aid) are the most favorable external conditions. *Based on the legal conditions that ensure access to the right, we have distinguished three categories of access to the right: 1. access to the right is limited, 2. access to the right is average, and 3. access to the right provides a wide range of opportunities.* In ensuring access to the right, there is a direct proportionality between the amount of procedural fee and the possibility to exercise the right, while there is an inverse proportionality between the scope, extent and possibility of using the cost reductions (probation lawyer support, legal aid). In addition to these conditions, access to justice and the right to go to court must also mean that legal coercion in the use of application forms does not exclude legal entities (individuals) from the court, since these forms are mandatory and at the same time complicated (it is important that Access to Justice can actually prevail). *As long as the given conflict resolution mechanism does not prescribe full legal force, the legislator cannot impose too strict formal conditions on the rights-seeking public in connection with filling in and interpreting the forms for initiating procedures.*

6. Exploring the process of law enforcement from all internal aspects (plaintiff, defendant, court) is related to the definition and mapping of personal motives, intentions and aspirations on the part of legal entities, while with regards to the court it is connected to the organizational sociological background and administrative positions within the hierarchy (causes of conflicts - judicial tools for conflict management). The different points of view of parties involved in the enforcement of law can also be educational in terms of the usefulness and utilization of the law

in effect. For the legislator, the efficiency and timeliness of law enforcement can also point out to the benefit, usefulness and adequacy of the legal environment regulating law enforcement.

7. The process of law enforcement is not only determined by effects within the framework of the judicial organization but also by cultural effects prevailing in society. Judges acting in private law disputes are only subject to legal regulations, however, at the same time they are also members of society and with that impressions prevailing in society also affect them. *The legal entity (individual) is a member of the society, the judge judging the dispute is also a member of the society but at the same time the judge acting in the case is also part of the court administrative organization (the dual role of the acting judge).* Judges in civil litigation are representatives of the state through the organization, but (personality, individual) they are nevertheless members of the society as well, similarly to the legal entity (individual) appearing in front of them. Changes in society also affect the legal entity (individual), which also affects the habits of the legal entity (individual) initiating legal action in a private court dispute. Changes in society equally affect all its members, including the legal entity (individual), the court and the judge as well.

Answers (theses) to the hypotheses (1-12.) formulated in the dissertation

1. It is not possible to fully determine why conflict situations arise between individuals (legal entities) in a given situation, at a given moment, in a specific place.

2. Although it is the legislator who determines the legal environment for resolving conflict situations, however, it is the responsibility of the legal entity (individual) whether this information reaches it or whether it uses the possibilities offered by the legislation to resolve the conflict.

3. During the course of the last decade – following the change of regime – legislative regulations (measures) have been made in Hungary, on the other hand, the acceleration of life in all areas might create a number of new conflict situations, and based on the comprehensive examination of 1990 - 2020 there is no permanent (trend-like) substantial decrease in the number of civil cases before the courts.

4-7. The process of legislation significantly determines justice, the process of application and law enforcement as well. The process of justice and judicial application of law in itself has an impact on the process of law enforcement in court. The processes of legislation, justice, law application of law and law enforcement are interrelated and interact with one another.

8-9. According to our analysis, the process of law enforcement embedded in society cannot be ripped out of the social environment surrounding it. In the process of private law enforcement, both the “court” and the “acting judge” are integral parts of society, and the process and its protagonist can fully be grasped in terms of cultural and social impacts within the community.

10. All the functions of law examined in the dissertation are related to the formation or settlement of conflict situations, as well as to the process of law enforcement in court. As for the functions of law, legal entities (individual) all develop some kind of an emotional attitude toward them, which clearly indicates their social efficiency or the lack of it (ineffectiveness).

11. As far as we are concerned, the functions of law have a direct effect on the legislator through feedback on the established law itself – by the society or its member (s) – and directly affect the enforcement of justice through the legal possibilities provided in this respect as well. We believe that the direct connection between the processes can be demonstrated because legislation follows social changes, the resulting legislation (norm) has normative force for the vast majority of society (enforcement of the law), and the social change affecting legislation is enforced in court, namely in the process of new or amended legislation during the practical application of judicial law, in civil litigation (cf. → 4-7).

12. We are concerned that the number of conflict situations that may later turn into a legal dispute can be maintained on the same level, or can be even decreased with the law-abiding behavior of legal entities (individuals) and with the same attitude and assumption towards the party affected (knowing that he will also act law-abiding). We believe that conflict situations cannot be eliminated with legislation alone, on the other hand – together with acquiring the legal knowledge specified in the curriculum of public education³ – legislation can develop a culture of conflict resolution and reduce the number of conflict situations. In this subject specific but *lege ferenda* proposals are set out in four points in order to assist legislators.

III.b. Utilization of scientific results, possible utilization of scientific results

1. One of the results (conclusions) of the research is that it is already necessary for children at a young age to try to manage and resolve conflicts in their personal relationships with one other. Therefore, it is necessary to introduce the technique of conflict management in form of a separate educational subject in primary and secondary education. The primary goal of this endeavor is to strengthen the awareness and intelligence of legal entities in the field of conflict management and resolution. It would be necessary to start mastering the management of conflict situations at the appropriate age in order for it to become part of the child's socialization and development. Education must also contain the development, improvement and fluency of communication since proper communication can always be a suitable tool for smoothing out disagreements.

2. In the future, we believe that the legislator should consciously strive to develop gradual, overlapping steps in conflict resolution before bringing a dispute to court (1. mandatory conciliation in person or by representatives between parties involved), 2. use of a mediator, which gives formality to the case of the parties, court 3), in which the court can only be the final stage of the proceedings and only if the dispute has not previously been settled between the parties. This process includes the creation of legal regulations or awareness of existing regulations which introduce pre-litigation conflict management techniques into the legal

³ See BADÓ, ATTILA: *Jogismeret a közoktatásban [Legal knowledge in public education]*. Iskolakultúra. 2015. pp. 7-8. 94 - 101, 100. VISEGRÁDY, ANTAL: *Államszervezési feladatok és kormányzati kihívások. [State organization tasks and governmental challenges]*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020., 137. H. SZILÁGYI, ISTVÁN: *Kísérlet a magyar jogtudat-kutatások elméleti és módszertani kérdéseinek áttekintésére [An attempt to review the theoretical and methodological issues of Hungarian legal consciousness research]*. MTA Law Working Papers. No. 12/2020. pp. 1-30., 8.

system, or the preference of existing mechanisms as well as their promotion and strengthening of their usefulness.

3. The overview of the number of civil lawsuits (1990 - 2020) gives an idea of the popularity and prevalence of civil lawsuits in the society by analyzing the data of the annual budget of courts in the light of the total budget expenditures of the state for a given year. The increase in the expenditure side of the domestic central budget and the increase in the central budget support affecting the courts reflect *the tendency that the weight and role of courts in the judicial organization did not change significantly during the period under review*. The possible modification of the Code of civil procedure, the new Code of civil procedure and the evolution of the number of court cases may provide a basis for the legislator to draw conclusions which also affect legislation connected to law enforcement processes.

4. Results of the application of judicial law also determine the direction of legislation affecting the process of law enforcement. In addition to its independent legal development role in the practical application of legislation, judicial practice may also have an impact on the legislative tendency affecting the Code of civil procedure. (Amending legislation, possibly creating new legislation). The current experience of law enforcement not only enables the legislator in the civil litigation phase of the procedure but also in connection with the initiation of law enforcement in court, namely with the submission of the application itself (use of forms, practical experience in applying cost reductions).

De lege ferenda proposals for the legislator

1. Make “conflict management” compulsory (or highly recommended) in primary and secondary education. In this context, the transfer of knowledge to help children learn communication techniques is crucial. Improving communication, finding a way to the other person is essential because according to our practical experience, creating a connection and talking is a natural and primary way of resolving conflict situations. Within this framework, an interactive analysis of conflict situations based on practices and cases would be useful. It is the responsibility of the legislator to develop a legal framework to implement all these aspirations and principles.

2. Acquiring the mindset of “prudent, responsible and diligent procedure” in the framework of education with regards to private law relations in primary and secondary school in connection with agreements and contracts that do not occur in everyday life. Forming thoughts of „strengthening will and trust towards fulfilling already existing agreements” and establishing educational activities towards it. The transfer of this knowledge could even take place in the framework of a compulsory (strongly recommended) subject in the curriculum called “legal knowledge”. Creating the legal background for this idea on the part of the legislator.

3. In certain types of litigation (settlement of parental responsibility, regulation of communications, divorce), the participation of mediation should be obligatory before the commencement of litigation, in some cases also in court as well (even in the form of court mediation but also in a traditional form independent from the court) with minimum procedural

fee in non-litigious proceedings.⁴ If the mediation procedure was not successful, – if the settlement of the matter before the mediator is still necessary after using his / her assistance – it could be followed by civil litigation, otherwise, the agreement could be reached with the assistance of the mediator, hence, no civil litigation would be needed. The development of the necessary legal environment would be the task of the legislator.

4. Making it compulsory to have a college or university degree (not just any) in the training of mediators (Section 5 (1) of the Act) in order to give weight to the proceedings before the mediator so that the most qualified people should perform this task. As far as we are concerned, the completion of a course (basic knowledge I, methodological knowledge II, practical knowledge III) in addition to the existing bachelor's degree is not a suitable professional qualification to practice mediation.⁵ At present, in Hungary, after the completion of a 70-hour and three days training one can become a mediator.⁶ The aim is to develop real professional training for mediators and requiring a specialized degree (psychologist, social psychologist) to practice mediation. Shaping legislative efforts to achieve this goal would be crucial.

⁴ For a comparison of court and traditional mediation and the possibilities of using mediation in court proceedings, see further: GYENGÉNÉ NAGY, MÁRTA: *Mediáció az igazságszolgáltatásban – családjogi specialitások. PhD értekezés [Mediation in justice - family law specialties. PhD. dissertation]*. Szeged, 2008. pp. 129 - 136. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/873/1/Nagy_Marta_ertekezés.pdf 20 (2/8/2021).

⁵ KÖZÉP-EURÓPAI MEDIÁCIÓS INTÉZET: *KEMI mediátor képzés (2021 ősz) [KEMI meditation training (Spring of 2021)]*. <https://www.kemi.hu/esemenyek/kepzesek-1/kemi-mediator-kepzes-2021-osz.html> (25/8/2021)

⁶ MEDIATOROKTATAS.HU: *Mediátor képzések [Meditation trainings]*. https://www.mediatoroktatas.hu/mediatorkepzes/?gclid=CjwKCAjw1JeJBhB9EiwAV612y_ETGExaP2QHS9paVwttheOLHyE8j-6zpi0Ok6UeihQalNQXl4lrRoCT5IQAvD_BwE- (25/8/2021).

References

1. BUDA, BÉLA: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei [The regularities of direct human communication]*. Budapest, Animula Association. Third, extended edition. 4/2001.
2. PARSONS, TALCOTT: *The Prospect of Sociological Theory*. American Sociological Review. Vol. 15/1950, No. 1 3-16., 9.
3. BADÓ, ATTILA: *Jogismeret a közoktatásban [Legal knowledge in public education]*. Iskolakultúra. 2015/7-8.sz.
4. VISEGRÁDY ANTAL: *Államszervezési feladatok és kormányzati kihívások [State organization tasks and governmental challenges]*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020.
5. H. SZILÁGYI ISTVÁN: *Kísérlet a magyar jogtudat-kutatások elméleti és módszertani kérdéseinek áttekintésére [An attempt to review the theoretical and methodological issues of Hungarian legal consciousness research]*. MTA Law Working Papers. No. 12/2020.
6. GYENGÉNÉ NAGY MÁRTA: *Mediáció az igazságszolgáltatásban – családjogi specialitások. PhD értekezés. [Mediation in justice - family law specialties. PhD. dissertation]*. Szeged, 2008. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/873/1/Nagy_Marta_ertekezes.pdf (2/8/2021).
7. KÖZÉP-EURÓPAI MEDIÁCIÓS INTÉZET: *KEMI mediátor képzés (2021 ősz) [KEMI Meditation Training (Spring of 2021)]*. <https://www.kemi.hu/esemenyek/kepzesek-1/kemi-mediator-kepzes-2021-osz.html> (25/8/2021).
8. MEDIATOROKTATAS.HU: *Mediátor képzések [Meditation trainings]*. https://www.mediatoroktatas.hu/mediatorkepzes/?gclid=CjwKCAjw1JeJBhB9EiwAV612y_ETGExaP2QHS9paaVwtfheOLHyE8j-6zpi0Ok6UeihQalNQXI4lrRoCT5IQAvD_BwE (25/8/2021).